

Strategies for promoting the regional power of the Islamic Republic of Iran based on the role of the socio-cultural geopolitical agent of Yaman

*Esmail Ahmadi Moghaddam*¹

*Alimohammad Ahmadvand*²

*Abdollah Mobini Dehkordi*³

*Behrouz Taslimikar*⁴

Type of article: A research paper extracted from a doctoral thesis

Received: 09/02/2023

Accepted: 01/06/2023

NAJA Strategic Studies Quarterly/Vol.8/NO.2 (serial 28)/Summer 2023*75-94

DOR: 20.1001.1.25381946./ssj.2023.101624

Abstract

Background and purpose: The Islamic Republic of Iran, like other countries, has interests in the Southwest Asia region, which needs to increase its regional power in order to secure them. Considering that the meaning of regional power is the spatial concept of the national power of the Islamic Republic of Iran in the geopolitical region of Southwest Asia, which is the result of the potential and actual capabilities of the Islamic Republic of Iran, therefore, geopolitical factors can be defined as Consider the power booster.

Method: The present article was written with the aim of explaining the strategies of promoting the regional power of the Islamic Republic of Iran based on the role of the socio-cultural geopolitical factor of Yemen. The current type of research is applied and its approach is mixed with descriptive-analytical method. The data were collected using both library and field methods (semi-structured interview, questionnaire and expert panel) and the obtained information was analyzed using the content analysis method with the help of MaxQDA software. Content validity and reliability of the interview were calculated using Cohen's kappa formula, and the reliability of the questionnaire was also calculated with Cronbach's alpha.

Findings: The findings of the research include the proposal of 3 basic strategies in order to promote the regional power of the Islamic Republic of Iran, which include helping to deepen the unity of the Zaydi groups and rapprochement with other religions in order to increase the power of the people at the core of the Yemeni resistance forces, help To develop the infrastructural capacities and capabilities (service, social and cultural) of Yemen in order to consolidate the historical, religious, social and cultural ties of this country with the Islamic Republic of Iran and to consolidate and deepen the unity of Ansarullah in the system of the Islamic Resistance Front.

Results: Nation building in Yemen is the first step in forming a country that conforms to the standards of the Islamic revolution, and if this issue is not pursued, other emerging and deviant ideas such as Wahhabism and Takfiri will find a firm foothold among the Yemeni people and eventually will lead to the creation of a culture that fits these ideologies in Yemen.

Keywords: Iran and Yemen, regional power, geopolitics, socio-cultural geopolitical factor.

1. Professor, Department of Strategic Management and Future Studies, Faculty of Management, Amin University of Law Sciences, Tehran, Iran, Shahid.Kavand@gmail.com

2. Professor of Management Department, Faculty of Management, Ivanki University, Semnan, Iran Alimohamad.ahmadvand@gmail.com

3. Assistant Professor of Strategic Management, School of Management, Imam Hossein University, Tehran, Iran, hatefmd@yahoo.com

4. PhD in Strategic Defense Management, Faculty of Management, National Defense University, Tehran, Iran (corresponding author), behrooztaslimikar@gmail.com

راهبردهای ارتقای قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر نقش

عامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی یمن

اسماعیل احمدی مقدم^۱

علی محمد احمدوند^۲

عبدالله مبینی دهکردی^۳

بهروز تسلیمی کار^۴

نوع مقاله: مقاله پژوهشی مستخرج از رساله دکتری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۱

فصلنامه مطالعات راهبردی ناجا/سال هشتم/ شماره ۲ (پیاپی ۲۸) - تابستان ۱۴۰۲* ۷۵-۹۴

DOR: 20.1001.1.25381946./ssj.2023.101624

چکیده

زمینه و هدف: جمهوری اسلامی ایران نیز مانند سایر کشورها، دارای منافع در منطقه جنوب غرب آسیا است که به منظور تأمین آنها نیازمند افزایش قدرت خود می‌باشد. با توجه به اینکه منظور از قدرت منطقه‌ای همان مفهوم فضایی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا است که برآیند توانایی و ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود، بنابراین، می‌توان عوامل ژئوپلیتیک را به‌عنوان افزایش‌دهنده قدرت مت‌نظر قرار داد.

روش: مقاله حاضر با هدف تبیین راهبردهای ارتقای قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر نقش عامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی یمن به نگارش درآمده است. نوع تحقیق حاضر، کاربردی و رویکرد آن آمیخته با روش توصیفی - تحلیلی است. داده‌ها به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، پرسش‌نامه و پنل خبرگی) گردآوری شده‌اند و اطلاعات به‌دست‌آمده به‌روش تحلیل محتوا و با کمک نرم‌افزار مکس کیودی‌ای مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. روایی به‌روش محتوایی و پایایی مصاحبه با استفاده از فرمول کاپای کوهن و پایایی پرسش‌نامه نیز با آلفای کرونباخ محاسبه گردیده است.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق شامل پیشنهاد ۳ راهبرد اساسی در راستای ارتقای قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران است که عبارتند از: کمک به تعمیق وحدت گروه‌های زیدی و تقریب با سایر مذاهب به‌منظور افزایش قدرت مردم‌پایه نیروهای محور مقاومت یمنی، کمک به توسعه ظرفیت‌ها و قابلیت‌های زیرساختی (خدماتی، اجتماعی و فرهنگی) یمن به‌منظور تحکیم علقه‌های تاریخی، مذهبی، اجتماعی و فرهنگی این کشور با جمهوری اسلامی ایران و تحکیم و تعمیق پیوستگی انصارالله در منظومه جبهه مقاومت اسلامی.

نتایج: ملت‌سازی در یمن، اولین گام در تشکیل کشوری منطبق با معیارهای انقلاب اسلامی است و چنانچه این مسئله پیگیری نشود، سایر اندیشه‌های نوظهور و انحرافی همچون وهابیت و تکفیری، جای پای محکمی در بین مردم یمن خواهند یافت و درنهایت، منجر به ایجاد فرهنگی متناسب با این ایدئولوژی‌ها در یمن خواهد شد.

واژگان کلیدی: ایران و یمن، قدرت منطقه‌ای، ژئوپلیتیک، عامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی.

۱. استاد گروه مدیریت راهبردی و آینده پژوهی، دانشکده فرماندهی و ستاد، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران، Shahid.Kavand@gmail.com
۲. استاد گروه مدیریت، دانشکده مدیریت، دانشگاه ایوانکی، سمنان، ایران Alimohamad.ahmadvand@gmail.com
۳. استادیار مدیریت راهبردی، دانشکده مدیریت، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران، hatefimd@yahoo.com
۴. دکتری مدیریت راهبردی دفاعی، دانشکده مدیریت، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، behrooztaslimikar@gmail.com

مقدمه

بررسی مفهوم و تعریف‌های ارائه‌شده در زمینه قدرت، حاکی از آن است که مضمون تمام تعاریف دربرگیرنده موارد زیر است: توانایی، نفوذ، قابلیت، نیروی لازم، تحمیل اراده، فشار، اقتدار و اعتبار به‌منظور رسیدن به هدفی مشخص با تأثیرگذاری در رفتار سایر بازیگران؛ که می‌تواند به‌صورت سخت، نیمه‌سخت و یا هوشمند صورت پذیرد. هدف اصلی از قدرت‌افزایی را می‌توان در کارکرد آن دنبال نمود؛ که عبارت است از توانایی و قابلیت دولت‌ها در ارتباط با سایر دول سیاسی به‌منظور رفع تهدیدات و تأمین منافع ملی، امنیت ملی، نیازهای ملی و... . در سطح‌بندی قدرت نیز قدرت منطقه‌ای شامل نوع خاصی از تقسیم‌بندی دولت‌هاست که قدرت ملی به‌عنوان اصلی‌ترین معیار آن در نظر گرفته می‌شود و مبتنی بر مفهوم فضایی در ژئوپلیتیک به‌کاربرده می‌شود.

جمهوری اسلامی ایران هم از لحاظ موقعیت منحصر به فرد و خاص ژئوپلیتیکی خود و هم از لحاظ ویژگی منطقه ژئوپلیتیکی که در آن واقع گردیده‌است، همواره مورد طمع قدرت‌های بزرگ دنیا بوده‌است و این امر به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب، به‌طرز چشمگیری افزایش یافته‌است. این درحالی‌است که جمهوری اسلامی ایران نیز همانند سایر کشورهای منطقه جنوب غرب آسیا، در این منطقه دارای منافعی است که می‌بایست از آنها محافظت نماید و روشن است که با توجه به شرایط حاکم محیطی و روند تغییرات جهانی، حفظ وضعیت دفاعی، به‌تنهایی، نمی‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای راهبردی جمهوری اسلامی ایران و مانع مداخله قدرت‌های استکباری در منطقه گردد؛ بنابراین، جمهوری اسلامی ایران به‌ناچار می‌بایست در کنار تأکید و حفظ ارزش‌های اسلامی و انسانی، از طریق افزایش محدوده نفوذ خود در منطقه همراه با تغییر رویکرد تدافعی محض (دفاعی غیرفعال) به دفاعی فعال، ابتکار عمل در منطقه را به‌دست گیرد. از این‌رو، افزایش قدرت ملی و بهره‌گیری از آن در سطحی وسیع‌تر از مرزهای جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران - که از آن به‌عنوان قدرت منطقه‌ای یاد می‌شود - بیش از هر زمان دیگری لازم و ضروری

به نظر می‌رسد تا امکان تحقق اهداف و منافع ملی این کشور در سطح منطقه جنوب غرب آسیا فراهم گردد.

در حقیقت، رسیدن به سطح مناسبی از بازدارندگی به منظور کاهش سطح تهدیدات، تضمین منافع و اهداف ملی، عدم ایجاد تفکر تهاجم در دشمنان و امکان پاسخ‌گویی مناسب به تهدیدهای امنیتی، از ملزومات راهبردی جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌گردد. با توجه به اینکه ایجاد بازدارندگی مستلزم برخورداری از قدرت کافی و لازم در تمام ابعاد می‌باشد، بنابراین، لازم است تا جمهوری اسلامی ایران، ضمن حفظ قدرت فعلی، نسبت به افزایش و ارتقای سطح قدرت خود نیز اقدام نماید. در واقع، قدرت‌افزایی نیازمند دو مؤلفه مهم و اصلی - یعنی وجود عزم و اراده از یک سو و فرصت‌های ناشی از شرایط حاکم محیطی، از سوی دیگر - می‌باشد و جمهوری اسلامی ایران در شرایط کنونی، از عزم و اراده لازم برای ارتقای قدرت خود در سطح منطقه برخوردار است و شرایط محیطی آنا‌رشی و غیرخطی منطقه جنوب غرب آسیا نیز فرصت‌های لازم را جهت بهره‌گیری حداکثری به منظور نیل به اهداف و منافع برای هر کشوری فراهم ساخته است؛ بنابراین، جمهوری اسلامی ایران می‌بایست از شرایط حاکم زمانی و مکانی حداکثر بهره را برده و با استفاده از فرصت‌های موجود، نسبت به ارتقای قدرت منطقه‌ای خود اقدام نماید.

به عبارت دیگر، از آنجاکه کسب قدرت یک خصلت ذاتی است و همواره به عنوان اولین اولویت برنامه‌های سردمداران تمام دول سیاسی مطرح بوده و هست و تمامی دولت‌ها پیوسته تلاش‌های چشم‌گیری را در افزایش قدرت خود مبذول می‌دارند، چنانچه این امر در جمهوری اسلامی ایران مغفول واقع گردد، منجر به ایجاد فاصله در وزن ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران با سایر کشورها در هرم قدرت منطقه‌ای خواهد شد و در این حالت شاهد نزول جایگاه جمهوری اسلامی ایران در ساختار قدرت منطقه‌ای جنوب غرب آسیا خواهیم بود؛ بنابراین، با توجه به لزوم تدوین علمی، سازمان‌یافته و نظام‌مند راهبردهای ارتقای قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران به منظور ایجاد انسجام و هم‌افزایی در مبادی مربوط و همچنین، پیوستن انصارالله یمن به منظومه محور

مقاومت به تأسی از ایدئولوژی ایستادگی که به محوریت جمهوری اسلامی ایران مطرح گردیده‌است و نیز به‌منظور فراهم‌سازی علمی زمینه بهره‌گیری از فرصت‌های ایجادشده و دوری جُستن از تهدیدات موجود، تحقیق حاضر با هدف تبیین راهبردهای ارتقای قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر نقش عامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی یمن به نگارش درآمده‌است.

پیشینه

افشردی و مدنی (۱۳۸۸) مقاله‌ای را با عنوان "ساختار نظام قدرت منطقه‌ای در خاورمیانه (با تأکید بر کشورهای برتر منطقه)" با هدف پاسخ به این سوال که «ساختار نظام قدرت منطقه‌ای در خاورمیانه (با تأکید بر کشورهای برتر منطقه) چگونه است؟» انجام داده‌اند که در پایان، جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان قدرت درجه اول حوزه ژئوپلیتیک خلیج فارس و کشور ترکیه در رأس هرم قدرت حوزه ژئوپلیتیک مدیترانه شناسایی گردیده‌است.

روحی دهبنه و مرادی کلارده (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان "نقش افزایش قدرت منطقه‌ای ایران در سیاست‌گذاری شورای همکاری خلیج فارس: ۲۰۱۵-۲۰۰۵" با هدف پاسخ به این سوال که «مؤلفه ایران در یک دهه اخیر چه نقشی را در تعیین و جهت‌دهی به سیاست‌های شورای همکاری خلیج فارس طی سال ۲۰۱۵-۲۰۰۵ برعهده داشته است؟» به این نتیجه رسیده‌اند که ضمن اینکه شورای همکاری خلیج فارس مهم‌ترین مؤلفه در الگوهای رفتاری شورا در زمینه تقابل و مهار نفوذ ایران می‌باشد، افزایش قدرت منطقه‌ای ایران، یک راهبرد دفاعی - امنیتی مبتنی بر بازدارندگی است که شامل استراتژی امنیت به‌هم پیوسته در محیط امنیت منطقه‌ای، افزایش توانمندی نظامی و پیشرفت‌های هسته‌ای می‌باشد.

تسلیمی‌کار و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان "راهبردهای ارتقای قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر نقش عوامل ژئوپلیتیک نظامی یمن" به‌دنبال پاسخ به این سوال بودند که «راهبردهای ارتقای قدرت منطقه‌ای ج.ا.ایران مبتنی بر نقش عوامل ژئوپلیتیک نظامی یمن چیست؟» و از یافته‌های تحقیق، پنج راهبرد زیر احصا گردیده‌است: ۱. توسعه دیپلماسی نظامی و

ارتقای سطح همکاری‌های مشترک نظامی با یمن؛ ۲. تقویت تاب‌آوری و قدرت بازدارندگی دفاعی مردم‌نهاد؛ ۳. توسعه و تقویت حمایت و پشتیبانی نظامی از انصارالله یمن متناسب با مقتضیات محیطی؛ ۴. نمایش نقش قدرت نظامی در احصای دستاوردهای راهبردی جمهوری اسلامی ایران در محیط داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی؛ ۵. اشراف اطلاعاتی در مورد پیامدهای ناشی از اقدام‌ها.

مبانی نظری

راهبرد از جمله عوامل اصلی در موفقیت‌های هر سازمانی به‌شمار می‌رود (موسی‌خانی و منشی‌زاده نائین، ۱۳۸۴: ۲۷۳) که مبنایی برای تمرکز تلاش و توجهات و همچنین، بسیج مناسب منابع موجود در راستای تحقق مطلوبیت‌های موردنظر است (احمدوند، ۱۳۸۶: ۶۰) و شامل دو جزو اساسی - هدف و مسیر دستیابی به هدف - می‌باشد (احمدوند و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۰۷). راهبرد اتخاذ تصمیم‌گیری و تخصیص منابع برای رسیدن به اهداف تعیین‌شده بلندمدت سازمان می‌باشد (چندلر^۱، ۱۹۶۲: ۱۳) که با یافتن هوشمندانه‌ترین و کوتاه‌ترین راهکار مبتنی بر منابع موجود، دستیابی به آینده مطلوب را برای سازمان بر اساس تحقق اهداف فراهم می‌نماید (صالح اصفهانی، ۱۳۹۳: ۲۲؛ مک کوئین^۲، ۲۰۱۶: ۲۳).

۱. قدرت

قدرت قابلیت است که به دارنده آن توانایی اثرگذاری بر رفتار سایر بازیگران در راستای تحقق اهدافش را می‌دهد (جابلونسکی^۳، ۱۹۹۷: ۹). همچنین، می‌توان قدرت را توانایی یک بازیگر در صحنه بین‌المللی خواند که با استفاده مطلوب از منابع در اختیار، نتایج رویدادهای بین‌المللی را در جهت خواسته‌های خود تحت تأثیر قرار داده است (جونز، ۱۳۷۳: ۳).

۲. قدرت منطقه‌ای

زمانی که یک واحد سیاسی، قدرت ملی خود را از لحاظ ژئوپلیتیکی در یک ناحیه

1. Alfred Chandler

2. Max Mckeown

3. Joblonsky

جغرافیایی به کار ببرد، به آن قدرت منطقه‌ای اطلاق خواهد شد (بوزان^۱، ۲۰۰۴) که نشان‌دهنده وزن ژئوپلیتیکی آن واحد سیاسی و جایگاه آن کشور در نظام سلسله‌مراتبی قدرت منطقه‌ای می‌باشد (قنبرلو، ۱۳۸۸). دولتی که از بیشترین وزن موجود برخوردار باشد، قدرت اول منطقه به شمار رفته و امکان نفوذ چنین کشوری در امور منطقه فراهم خواهد شد (حافظ‌نیا و کاویانی، ۱۳۸۳: ۱۸). کشورهایی که با بهره‌برداری مناسب از قدرت خود در منطقه یا ناحیه‌ای از جهان، قدرتمند محسوب می‌شوند، دارای قدرت برتر منطقه‌ای خواهند بود (بوزان و ویور^۲، ۲۰۰۳: ۵۵؛ بوزان، ۲۰۰۴: ۷۲).

۳. ژئوپلیتیک

ژئوپلیتیک درک واقعیت‌های محیط جغرافیایی به‌منظور دستیابی به قدرت است؛ به‌نحوی که بتوان در بالاترین سطح وارد بازی جهانی شد و منافع ملی و حیات ملی را حفظ کرد. برخی ژئوپلیتیک را علم کشف روابط محیط جغرافیایی و تأثیر آن بر سرنوشت سیاسی ملل می‌دانند (عزتی، ۱۳۸۰: ۷). ژئوپلیتیک از دید هپل^۳ هنر و فرآیند رقابت جهانی است (هپل، ۱۹۸۶: ۲۵). ژئوپلیتیک را «شیوه‌های قرائت و نگارش سیاست بین‌الملل توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تأثیر آنها بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای» (میرحیدر، ۱۳۷۷: ۲۲) و نیز «علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر» (حافظ‌نیا، ۱۳۹۳: ۲۰-۹) تعریف کرده‌اند.

۴. عوامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی

خصوصیات ملی، فرهنگی و باورهای اجتماعی که تأثیر فراوانی در ارزیابی قدرت دارند، در کشورهای مختلف با هم متفاوت اند. نوع تفکر، باور و نحوه اقدام مردم یک کشور که از باورهای آنها نشأت می‌گیرد، در پیشبرد مقاصد ملی و آموزش و برخورداری از بینش علمی و سیاسی مردم، در تشخیص صحیح موقعیت

1. Buzzan
2. Buzzan&Waver
3. Hepple

جغرافیای سیاسی کشور و درک منافع ملی آن کشور بسیار مؤثر است (تهامی، ۱۳۹۰: ۱۶۶). درحقیقت، فرهنگ، زبان، مذهب، آداب و رسوم، تاریخ مشترک و نژاد مشترک، از عوامل مهم در این زمینه است (افشردی، ۱۳۹۷) و جان.ام. کالینز نیز این عوامل را باعث استحکام و انسجام ملت‌ها می‌داند (کالینز، ۱۳۸۳: ۳۷۱). برخی از صاحب‌نظران وحدت ملی را در زمره نیازهای اساسی و منافع حیاتی هر کشور و مترادف یکپارچگی خوانده و آن را «گردآمدگی گروه‌های مختلف مردم جامعه در درون یک واحد اجتماعی بزرگ‌تر به‌نام ملت، با هویتی ویژه، متعالی و مشترک» تعریف می‌کنند و از اولویت‌های اهداف امنیت ملی را، دستیابی کشورها به وحدت ملی عنوان برمی‌شمرند (تهامی، ۱۳۹۰: ۷۹-۷۷). نهادهای اجتماعی بر پایه رژیم سیاسی، سازمان اقتصادی، عادات، تاریخ و اعتقادات یک ملت پایه‌گذاری می‌شوند و از آنجاکه در بسترهای جغرافیایی متنوعی به وجود می‌آیند، با یکدیگر متفاوت‌اند. هرچه عوامل همبستگی نهادهای اجتماعی در جامعه‌ای بیشتر باشد، آن جامعه کمتر مورد سوءاستفاده مادی و معنوی سیاست‌های خارجی قرار خواهد گرفت و برعکس، چنانچه زمینه ملی برای شکوفایی اذهان مردم فراهم نشود، آن جامعه هدف دائمی سیاست‌های خارجی خواهد بود (عزتی، ۱۳۹۲: ۱۰۵).

روش شناسی

تحقیق حاضر از نوع کاربردی است و روش تحقیق توصیفی - تحلیلی با رویکرد آمیخته است. جامعه آماری این پژوهش از بین مسئولان سطوح عالی و ارشد نظام با حداقل شرایط زیر انتخاب شده‌اند:

۱. اساتید برجسته کشور در حوزه‌های دفاعی - امنیتی، سیاسی، روابط بین‌الملل، ژئوپلیتیک، جغرافیای سیاسی؛
۲. صاحب‌نظران و خبرگان مرتبط با مفاهیم و مسائل ژئوپلیتیک، طرح راهبردی و آشنا با مسائل منطقه جنوب غرب آسیا و کشور یمن؛
۳. دارای حداقل مدرک تحصیلی دکتری یا سابقه فعالیت میدانی در حوزه کشور هدف؛
۴. دارای حداقل ۵ سال سابقه خدمت در مشاغل راهبردی مرتبط و یا حداقل جایگاه سرتیپی در سطوح نظامی و یا معادل آن در سطوح کشوری.

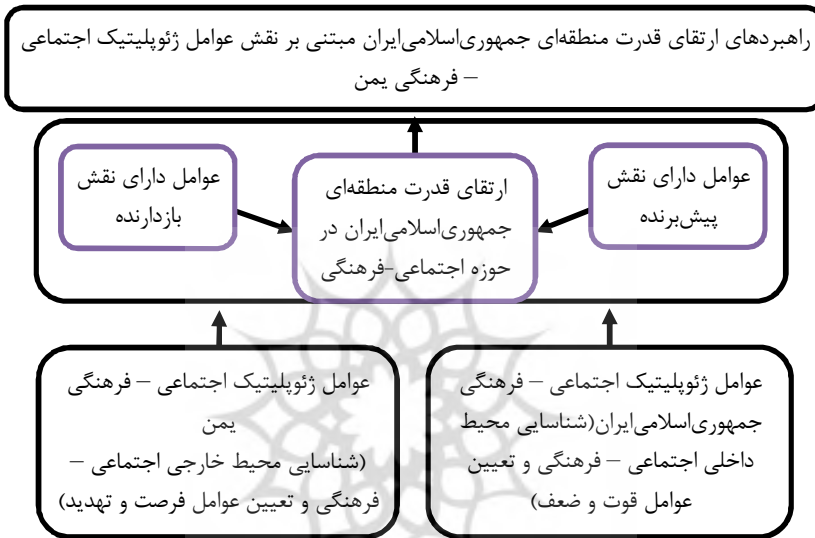
در این تحقیق، از دو روش کتابخانه‌ای (مطالعه منابع، فیش برداری، بررسی اسناد و مدارک و درگاه‌های اینترنتی) و میدانی (مصاحبه، پرسش‌نامه و پنل خبرگی) برای گردآوری اطلاعات استفاده شد با توجه به ماهیت موضوع و هدف تحقیق حاضر و همچنین توجه به ویژگی‌های فوق، جامعه آماری کیفی این تحقیق به تعداد ۱۳ نفر و جامعه آماری کمی به تعداد ۶۳ نفر تعیین گردید. به منظور تعیین روایی سؤال‌ها از روش واپایش (کنترل) بیرونی استفاده شده است و سؤال‌های طرح شده چندین مرحله مورد ارزیابی و بازنگری قرار گرفتند تا هرگونه ابهام و نارسایی برطرف گردد. برای تعیین میزان پایایی سؤال‌های مصاحبه، از فرمول کاپای کوهن و برای تعیین میزان پایایی پرسش‌نامه، از آلفای کرونباخ استفاده شد. کاپای کوهن معادل $0/83$ و آلفای کرونباخ معادل $0/807$ به دست آمده است که نشان‌دهنده برخورداری سطح بالایی از پایایی در سؤال‌های تدوین شده می‌باشد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، ابتدا اطلاعات گردآوری شده از مطالعه منابع (به روش تحلیل محتوا) و اطلاعات گردآوری شده از مصاحبه (به روش تحلیل مضمون) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و عوامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و یمن مشخص گردید. در گام بعدی، نقش عوامل استخراج شده محیطی، با ارائه پرسش‌نامه به حجم نمونه در دو قالب عوامل پیش‌برنده و بازدارنده تعیین گردید و در نهایت، راهبردهای ارتقای قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر نقش عوامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی یمن از روش تحلیل میدان کورت لوین^۱ تعیین گردید^۲.

1. Kurt Lewin

۲. تحلیل میدان نیرو، یک ابزار استراتژیک قوی برای درک آنچه که برای تغییر لازم است، می‌باشد. کورت لوین اولین بار در ژوئن ۱۹۴۷ م. به بررسی عوامل مؤثر بر بهره‌وری براساس تحلیل میدان نیرو پرداخت. این نظریه از روش تفکر تحلیلی بهره گرفته شده و برای شناخت عوامل ایجادکننده مسئله و حل آن به کار گرفته می‌شود. تحلیل میدان نیرو، تقابل دو جناح فشار مخالف هم را مطرح می‌کند که یکی سعی در بهتر کردن وضعیت موجود دارد (نیروی محرکه) و دیگری در تلاش است تا شرایط موجود به وضعیت بدتری تبدیل گردد (نیروی بازدارنده). چنانچه برآیند نیروهای وارد به یک سیستم (محرکه و بازدارنده) صفر باشد، آن سیستم در حال تعادل باقی خواهد ماند. اگر میزان و اندازه نیروی محرکه یا پیش‌برنده افزایش یابد، سیستم در حالت رشد و ارتقا قرار خواهد گرفت و چنانچه میزان و اندازه نیروی بازدارنده افزایش یابد، سیستم به سمت اضمحلال پیش خواهد رفت (Lewin, 1951)

چارچوب نظری این تحقیق براساس الگوی زیر می‌باشد که پس از احصاء عوامل ژئوپلیتیکی اجتماعی - فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و یمن و تعیین نقش آن‌ها در قالب پیش‌برنده و بازدارنده، با بهره‌گیری از روش "تحلیل میدان کورت لوین" نسبت به ارائه راهبردهای ارتقای قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر نقش عوامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی یمن اقدام شده است.

شکل ۱. چارچوب نظری تحقیق

یافته‌ها

در این بخش، ابتدا تعداد ۹ عامل از مطالعه منابع (جدول‌های ۱ و ۲) و ۱۴ عامل از مصاحبه با خبرگان (جدول‌های ۳ و ۴) استخراج گردید و در ادامه، با جمع‌بندی و اشتراک‌گیری عوامل استخراج‌شده بالا، تعداد ۱۶ عامل نهایی به‌دست آمد.

الف. یافته‌های تحقیق از مطالعه منابع

جدول ۱. عوامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مستخرج از مطالعه منابع

منبع	مصادیق
صفوی، ۱۳۸۱: ۶۶؛ رشید، ۱۳۸۶: ۹۳-۸۷؛ حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۲۵-۲۰ و ۱۸۵؛ مجتهدزاده، ۱۳۷۹: ۱۳۵؛ ره‌بیک و کلاه‌چیان، ۱۳۸۷: ۱۲۲؛ آشوری، ۱۳۷۶: ۱۸۶؛ مسکوب، ۱۳۷۹: ۲۳	وجود انسجام، وحدت و همبستگی ملی در جامعه ایرانی
عزتی و یزدان‌پناه درو به نقل از نوذری، ۱۳۹۱: ۱۹۵؛ مجتهدزاده، ۱۳۷۹: ۱۳۵؛ کمالی، ۱۳۹۳؛ مجتهدزاده به نقل از نوذری، ۱۳۹۱: ۱۹۶	برخوردار از ایدئولوژی غالب که بر سایر کشورهای منطقه نیز تأثیرگذار است.
مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸	گذار وضعیت جمعیتی جمهوری اسلامی ایران از جوانی به میان‌سالی

جدول ۲. عوامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی یمن مستخرج از مطالعه منابع

منبع	مصادیق
میراحمدی و احمدوند، ۱۳۹۴: ۱۴۶؛ الشجاع، ۱۴۳۴: ۲۳۸-۲۳۱؛ جهان‌تیغ و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۴۱	قرابت ریشه‌های فکری، ایدئولوژیک، مذهبی، اجتماعی و فرهنگی یمن با جمهوری اسلامی ایران
سازمان ملل، چشم‌انداز جمعیت جهانی، ۲۰۱۲؛ الشجاع، ۱۴۳۴: ۱۹۲-۱۹۷	وجود زیرساخت‌های لازم برای فعالیت‌های فرهنگی، هنری و مذهبی در یمن
الشجاع، ۱۴۳۴: ۲۱۱-۲۰۹؛ صادقی و احمدیان، ۱۳۸۹: ۲۱۷-۲۱۳	عدم رعایت عدالت اجتماعی
میراحمدی و احمدوند، ۱۳۹۴: ۱۴۶؛ بهاء، ۱۳۸۹: ۴۶-۳۴	تنوع قومی بسیار زیاد و همچنین، وجود شکاف‌های قومی و مذهبی در یمن
واعظی، ۱۳۹۲: ۲۹۱؛ الشجاع، ۱۴۳۴: ۲۱۸-۲۳۹؛ صادقی و احمدیان، ۱۳۸۹: ۲۳۸-۲۵۹	رسوخ فرهنگ قبیله‌ای و طایفه‌ای، افراط‌گرایی، بنیادگرایی و اندیشه وهابی در یمن
واعظی، ۱۳۹۲: ۲۹۱؛ بهاء، ۱۳۸۹: ۴۶-۳۴	حمایت عربستان سعودی از گروه‌های مخالف یمنی

ب. یافته‌های تحقیق از مصاحبه با صاحب‌نظران

جدول ۳. عوامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مستخرج از مصاحبه با خبرگان

ردیف	عامل
۱	قرارگرفتن جمهوری اسلامی ایران در کانون توجهات فرهنگی منطقه و برخورداری از قابلیت و ظرفیت‌های بالای اجتماعی، فرهنگی و مذهبی
۲	قرارگرفتن جمهوری اسلامی ایران در کانون توجهات ایدئولوژیکی منطقه و الگوپردازی یمن از این ایدئولوژی و پیوستن به محور مقاومت
۳	وجود هم‌پیمانان جمهوری اسلامی ایران در منطقه (محور مقاومت و شیعیان سایر کشورها)
۴	وحدت و انسجام داخلی بین مسئولین، نخبگان و مردم در جمهوری اسلامی ایران
۵	فعالیت گسترده رسانه‌ای و عملیات روانی دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران، مقاومت و انصارالله یمن

جدول ۴. عوامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی یمن مستخرج از مصاحبه با خبرگان

ردیف	عامل
۱	وجود یک سازه انسانی نیمه‌متجانس و منسجم هم‌سو با جمهوری اسلامی ایران در یمن
۲	نیازمندی یمن به ایجاد زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی
۳	وجود زمینه و بسترهای لازم درخصوص اقدامات فرهنگی و اجتماعی در یمن
۴	وجود علقه‌های تاریخی، مذهبی، اجتماعی و فرهنگی یمن با جمهوری اسلامی ایران
۵	وجه اشتراک جامعه جمهوری اسلامی ایران و یمن در نفرت از اقدامات عربستان سعودی در منطقه
۶	وجود جریان و مذهب زیدیه (انصارالله) به‌عنوان یک جریان انتقادی، انقلابی، اسلامی و تاریخی در یمن
۷	وجود شکاف‌های قومی، مذهبی و جغرافیایی در بخشی از جامعه و ملت یمن و مشکل اجماع‌سازی ملی
۸	رسوخ افراط‌گرایی، بنیادگرایی و اندیشه وهابی در یمن
۹	وجود قبایل، احزاب و شخصیت‌های وابسته به عربستان در یمن

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

به‌منظور تعیین نقش عوامل محیطی (داخلی و خارجی)، پرسش‌نامه‌ای تهیه و عوامل به‌دست‌آمده از تحلیل محیطی به حجم نمونه ارائه گردید که نتایج حاصل به شرح جدول شماره ۵ ارائه گردیده‌است. در ادامه، عواملی که دارای نقش قوت و فرصت هستند، به‌عنوان عوامل پیش‌برنده و عواملی که دارای نقش ضعف و تهدید هستند، به‌عنوان عوامل بازدارنده دسته‌بندی گردیده‌است.

جدول ۵. تعیین نقش عوامل محیطی (عوامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی)

ردیف	عامل	آیا عامل متعلق به ایران است؟		آیا عامل اثر تعیین‌کننده دارد؟		آیا عامل در کنترل ایران است؟		نوع تأثیر عامل بر تحقق هدف	
		بسیار	کمی	بسیار	کمی	بسیار	کمی	بسیار	کمی
		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۱	وجود یک سازه انسانی نیمه‌متجانس و منسجم هم‌سو با جمهوری اسلامی ایران در یمن	✓		✓				✓	
۲	نیازمندی یمن به ایجاد زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی	✓		✓				✓	
۳	وجود زمینه و بسترهای لازم در خصوص اقدامات فرهنگی و اجتماعی در یمن	✓		✓				✓	
۴	قرارگرفتن جمهوری اسلامی ایران در کانون توجهات فرهنگی منطقه	✓		✓		✓		✓	
۵	قرارگرفتن جمهوری اسلامی ایران در کانون توجهات ایدئولوژیکی منطقه	✓		✓		✓		✓	
۶	وجود علقه‌های تاریخی، مذهبی، اجتماعی و فرهنگی یمن با جمهوری اسلامی ایران	✓		✓		✓		✓	
۷	وجه اشتراک جامعه جمهوری اسلامی ایران و یمن در نفرت از اقدامات عربستان سعودی در منطقه	✓		✓		✓		✓	
۸	وجود جریان و مذهب زیدیه به‌عنوان یک جریان انتقادی، انقلابی، اسلامی و تاریخی	✓		✓		✓		✓	
۹	وجود هم‌پیمانان جمهوری اسلامی ایران در منطقه	✓		✓		✓		✓	
۱۰	وجود وحدت و همبستگی ملی در ایران	✓		✓		✓		✓	
۱۱	عدم رعایت عدالت اجتماعی در یمن	✓		✓		✓		✓	
۱۲	تنوع قومی زیاد و وجود شکاف‌های قومی، مذهبی و جغرافیایی در بخشی از جامعه و ملت یمن و مشکل اجماع‌سازی ملی	✓		✓		✓		✓	
۱۳	فرهنگ قبیله‌ای و طایفه‌ای، افراط‌گرایی، بنیادگرایی و اندیشه وهابی یمن	✓		✓		✓		✓	
۱۴	وجود قبایل، احزاب و شخصیت‌های وابسته	✓		✓		✓		✓	

نقش عامل	نوع تأثیر عامل بر تحقق هدف	آیا عامل در کنترل ایران است؟		آیا عامل اثر تعیین کننده دارد؟		آیا عامل متعلق به ایران است؟		عامل	ردیف
		بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر		
								و برخوردار از حمایت عربستان در یمن	
T4	√		√			√	√	فعالیت گسترده رسانه‌ای و عملیات روانی دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران مقاومت و انصارالله	۱۵
W1	√		√			√	√	گذار وضعیت جمعیتی جمهوری اسلامی ایران از جوانی به میانسالی	۱۶

عوامل دارای نقش پیش‌برنده

پس از دریافت نظر حجم نمونه در خصوص نقش عوامل محیطی، عوامل زیر به‌عنوان پیش‌برنده مورد تأیید قرار گرفته‌اند:

۱. وجود یک سازه انسانی نیمه‌متجانس و منسجم هم‌سو با جمهوری اسلامی ایران در یمن؛
۲. نیازمندی یمن به ایجاد زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی؛
۳. وجود زمینه و بسترهای لازم در خصوص اقدامات فرهنگی و اجتماعی در یمن؛
۴. قرارگرفتن جمهوری اسلامی ایران در کانون توجهات فرهنگی منطقه؛
۵. قرارگرفتن جمهوری اسلامی ایران در کانون توجهات ایدئولوژیکی منطقه؛
۶. وجود علقه‌های تاریخی، مذهبی، اجتماعی و فرهنگی یمن با جمهوری اسلامی ایران؛
۷. وجه اشتراک جامعه جمهوری اسلامی ایران و یمن در نفرت از اقدامات عربستان سعودی در منطقه؛
۸. وجود جریان و مذهب زیدیه به‌عنوان یک جریان انتقادی، انقلابی، اسلامی و تاریخی؛
۹. وجود هم‌پیمانان جمهوری اسلامی ایران در منطقه؛

۱۰. وجود وحدت و همبستگی ملی در جمهوری اسلامی ایران؛
۱۱. عدم رعایت عدالت اجتماعی در یمن.

عوامل دارای نقش بازدارنده

پس از دریافت نظر حجم نمونه در خصوص نقش عوامل محیطی، عوامل زیر به‌عنوان بازدارنده مورد تأیید قرار گرفته‌اند:

۱. تنوع قومی زیاد و وجود شکاف‌های قومی، مذهبی و جغرافیایی در بخشی از جامعه و ملت یمن و مشکل اجماع‌سازی ملی؛
۲. فرهنگ قبیله‌ای و طایفه‌ای، افراط‌گرایی، بنیادگرایی و اندیشه وهابی یمن؛
۳. وجود قبایل، احزاب و شخصیت‌های وابسته و برخوردار از حمایت عربستان در یمن؛
۴. فعالیت گسترده رسانه‌ای و عملیات روانی دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران، مقاومت و انصارالله؛
۵. گذار وضعیت جمعیتی جمهوری اسلامی ایران از جوانی به میان‌سالی.

نتیجه‌گیری

انسان پایه و اساس شکل‌گیری جوامع بشری است. هنگامی که تعدادی از افراد در راستای رفع نیازهای فردی و گروهی خود، نسبت به تعامل با یکدیگر اقدام می‌کنند، در واقع، اجتماع را شکل داده‌اند. آنچه که تاکنون در تاریخ دنیا رقم خورده‌است، حاکی از تصمیماتی است که توسط انسان‌ها در ادوار مختلف تاریخی گرفته شده و متناسب با کیفیت اندیشه، تعقل، دانش، باور، اخلاقیات و زیربنای فکری آنها، پیامدهای خوب یا بدی را به‌دنبال داشته است. درحقیقت، رسیدن به اهداف در محیط‌های پیچیده امروزی که دارای تنوع، درهم‌تنیدگی و پیوستگی زیادی است، با هدایت صحیح اجتماع انسانی و فرهنگی که از آن تبعیت می‌کنند در مسیر درست دست‌یافتنی خواهد بود و این مسئله از طریق توسعه زیرساخت‌های موردنیاز اجتماعی و فرهنگی، با مدّ نظر قراردادن این مهم که بالاترین فرهنگ اجتماعی که مبتنی بر آموزه‌های دین مبین اسلام

است، به جای تأکید بر فرقه، مذهب و تکثرگرایی، بر حفظ ارزش‌های اخلاقی و انسانی متکی است، امکان‌پذیر می‌باشد؛ بنابراین، لازم است تا جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان پرچم‌دار واقعی اسلام ناب محمدی (ص)، نسبت به ملت‌سازی در یمن به‌منظور تحقق اولین گام در تشکیل کشوری منطبق با معیارهای انقلاب اسلامی اقدام نماید. بدیهی است چنانچه این مسئله مورد پیگیری قرار نگیرد، سایر اندیشه‌های نوظهور و انحرافی همچون وهابیت و تکفیری، جای پای محکمی در بین مردم یمن خواهند یافت و درنهایت، منجر به ایجاد فرهنگی متناسب با این ایدئولوژی‌ها در یمن خواهد شد.

تجزیه و تحلیل به‌عمل‌آمده از تحقیق حاضر، درمورد راهبردهای ارتقای قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر نقش عوامل ژئوپلیتیک اجتماعی - فرهنگی یمن، به شرح زیر است:

۱. کمک به تعمیق وحدت گروه‌های زیدی و تقریب با سایر مذاهب به‌منظور افزایش قدرت مردم‌پایه نیروهای محور مقاومت یمنی؛
۲. کمک به توسعه ظرفیت‌ها و قابلیت‌های زیرساختی (خدماتی، اجتماعی و فرهنگی) یمن به‌منظور تحکیم علقه‌های تاریخی، مذهبی، اجتماعی و فرهنگی یمن با جمهوری اسلامی ایران؛
۳. تحکیم و تعمیق پیوستگی انصارالله در منظومه جبهه مقاومت اسلامی.

پیشنهادها

۱. به‌منظور قانونمند بودن اقدام‌ها، شورای عالی امنیت ملی طرح اقدام تهیه‌شده توسط سایر مبادی مرتبط با موضوع را مورد بررسی و تصویب قرار دهد؛
۲. مجلس شورای اسلامی پس از تأیید شورای عالی امنیت ملی و تصویب طرح‌های مصرحه، نسبت به تصویب و ابلاغ نیازمندی‌ها و همچنین، بودجه به مبادی مربوطه متناسب با سطح اقدام‌های در نظر گرفته‌شده، اقدام نماید.

تقدیر و تشکر

پژوهشگران بر خود لازم می‌دانند از تمام کسانی که در انجام پژوهش حاضر یاری‌رسان بودند، تقدیر و تشکر نمایند.

فهرست منابع

منابع فارسی

- احمدی‌مقدم، اسماعیل، احمدوند، علی‌محمد، مبینی‌دهکردی، عبدالله و تسلیمی‌کار، بهروز (۱۴۰۰)، راهبردهای ارتقاء قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر نقش عوامل ژئوپلیتیک نظامی یمن، فصلنامه علمی - پژوهشی راهبرد دفاعی، ۱۹ (۷۳)، ۱۵۱ - ۱۲۹
- احمدوند، علی‌محمد (۱۳۸۶)، درباره راهبرد (مقدمه‌ای بر تدوین طرح راهبردی در ناجا)، دوماهنامه توسعه انسانی پلیس، ۳ (۱۰)، ۷۸ - ۵۹
- احمدوند، علی‌محمد، قاضی‌زاده، سیدضیاءالدین و نواب‌اصفهانی، محمدرضا (۱۳۸۹)، مروری بر مدل‌های انتخاب راهبرد و ارائه یک مدل پیشنهادی، نشریه مدیریت فردا، ۹ (۲۳)، ۱۱۶ - ۱۰۷
- افشردی، محمدحسین و مدنی، سیدمصطفی (۱۳۸۸)، ساختار نظام قدرت منطقه‌ای در خاورمیانه (با تأکید بر کشورهای برتر منطقه)، فصلنامه مدرس علوم انسانی، ۱۳ (۶۲)، ۱۴۲ - ۱۱۳
- آشوری، داریوش (۱۳۷۶)، ما و مدرنیت، تهران، انتشارات مؤسسه فرهنگی صراط.
- بهاء، افسانه (۱۳۸۹)، ریشه‌های بحران در یمن؛ مروری بر پروژه شیعه‌ستیزی عربستان در جنگ یمن، فصلنامه پیام انقلاب، ۱۰ (۳۷)، ۵۸ - ۴۱
- تهامی، سیدمجتبی (۱۳۹۰). امنیت ملی، دکترین، سیاست‌های دفاعی و امنیتی. تهران: انتشارات سازمان عقیدتی سیاسی ارتش ج.ا. معاونت فرهنگی مدیریت انتشارات.
- جونز، والتر (۱۳۷۳)، منطق روابط بین‌الملل، ترجمه داوود حیدری، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۱)، جغرافیای سیاسی ایران، تهران، انتشارات سمت.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۳)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: انتشارات پاپلی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و کاویانی، محمد (۱۳۸۳)، افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی، تهران: انتشارات سمت.

- رشید، غلامعلی (۱۳۸۶)، نقش عوامل ژئوپلیتیک در راهبرد دفاعی (مطالعه موردی؛ ایران نسبت به عراق)، رساله دکتری علوم دفاعی راهبردی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- روحی‌دهبانه، مجید و مرادی کلارده، سجاد (۱۳۹۴)، نقش افزایش قدرت منطقه‌ای ایران در سیاست گذاری شورای همکاری خلیج فارس: ۲۰۱۵ - ۲۰۰۵، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۵ (۲۰)، ۹۶ - ۸۵
- ره‌پیک، سیامک و کلاه‌چیان، محمود (۱۳۸۷)، طراحی الگوی مناسب کاربرد منابع قدرت نرم در تأمین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، ۹ (۳۵)، ۹۸ - ۱۱۵
- صادقی، حسین و احمدیان، حسن (۱۳۸۹)، عربستان سعودی؛ از هژمونی نفتی تا رهبری منطقه‌ای، فصلنامه روابط خارجی، ۲ (۳)، ۶۸ - ۵۲
- صالح اصفهانی، اصغر (۱۳۹۳)، مدیریت استراتژیک کاربردی (راهبری قدم به قدم) نظام، حوزه‌ها، سازمان‌ها و بنگاه‌های جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات توانگران.
- صفوی، سیدیحیی (۱۳۸۱)، مقدمه‌ای بر جغرافیای نظامی ایران، تهران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۰)، ژئوپلیتیک در قرن بیست‌ویکم، تهران: انتشارات سمت.
- قنبرلو، عبدالله (۱۳۸۸)، مفهوم و ماهیت قدرت منطقه‌ای، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۲ (۴۸)، ۳۶ - ۲۱
- کالینز، جان‌ام (۱۳۸۳)، استراتژی بزرگ، ترجمه کوروش بایندر، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- کمالی، محمدرضا (۱۳۹۳)، تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی کشور عربستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری علوم دفاعی راهبردی، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۷۹)، ایده‌های ژئوپلیتیک و واقعیت‌های ایرانی، تهران، نشر نی.
- مسکوب، شاهرخ (۱۳۷۹)، هویت ایرانی و زبان فارسی، تهران، انتشارات فرزاد.
- موسی‌خانی، مرتضی و منشی‌زاده نائین، مسعود (۱۳۸۴)، سازمان و مدیریت، قزوین. انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.

- نوذری، فضل‌اله (۱۳۹۱)، تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی ج.ا. ایران، رساله دکتری علوم دفاعی راهبردی، تهران، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- واعظی، محمود (۱۳۹۲)، انقلاب و تحول سیاسی در خاورمیانه، تهران: مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی وزارت امور خارجه، اداره نشر.

منابع انگلیسی

- Buzan, Barry & Waver, Ole, (2003), Regions and powers: the structure of international security, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry, (2004), The United States and the Great Powers, Cambridge, United Kingdom: Polity Press.
- Chandler, Alfred, (1962), Strategy and Structure, Cambridge, Mass, MTT press.
- Hepple, L (1986), The Revival of Geopolitics, Political Geography Quarterly, 5 (Supplement).
- Joblonsky, David, (1997), National Power Parameters.
- Mckeown, Max, (2016), The Strategy Book, 2nd ed.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی